

lo cel li sembla rúfol, lo país *orc*». *Orc* és usual sobretot al Pirineu català. Mn. Navarro (*Cong. Lleng. Cat.*, 230) el dóna com a mot de Ribagorça amb el sentit de 'lleig, escandalós';<sup>2</sup> JCoromines el va registrar al Pallars com a 'lúgubre, sinistre' (1933);<sup>3</sup> al poble de Carregue (1963) va sentir «aquest país és *ork* [de conrear]» ('estèril, dolent') i «el personal [= la gent] de Llessui és molt *ork*» ('esquerp, sorrut, misantròpic'), i a Bretuï en el mateix sentit: «Hi ha persones molt *orkes*»;<sup>4</sup> a Boí (1971) anotà el derivat *orqueria* («... les *orqueries* que fan» 'actes lleigs'); i *AlcM* dóna *orquetat* 'qualitat d'*orc*' a Sort. A Cerdanya *orc* es diu de 'persona carregosa, enutjosa' i a la Vall de Ribes significa 'dolent, rúfol', parlant del temps; a Camprodon 'idiota, fatu' i a Tort. 'neci, ximple', 'ta-boll' (vid. *BDC* xxiii, 229; iii, 104, i a més *AlcM* i *Dag.*).

Per a la història d'aquest mot en les llengües romàniques és fonamental l'esmentat article *huerco* del *DECH*. Com s'hi fa constar *huerco* en cast. medieval<sup>20</sup> i en els Ss. xvi-xvii es va usar en el sentit de 'el dimoni' (JRuiz), 'déu de l'infern', 'àngel de la mort', 'infern' i 'la mort', en judeo-esp. significa 'astut, llagoter'. En un passatge de JRuiz (1546c) sembla ser un adjectiu, i de fet com va notar Marg. Morreale n'hi ha un exemple clar, i amb un sentit molt semblant al català *orc*, en un passatge de Lucas Fernández, on en una increpació contra Judas hom diu: «Oh sucio, *huerco*, maldito» (*HispR* xxxvii, 135). En el folklore gal·lec o *Urco* (abans o *Orco*) és una deïtat misteriosa, i<sup>30</sup> a Còrsega el mot té el sentit de 'gegant'; l'it. *orco* (*uorco* a Nàpols i en el sud, *örc* en l'it. alpí) té ultra els sentits etimològics l'accepció figurada de «persona bruta i cattiva». *Orc* sembla haver-se emprat amb el significat de 'fantasma' o 'monstre' en el trobador Guiraut de Calansó (c. 1200), *faulas d'orc*, si bé el text no és segur (vid. W. Keller, *RF* xxii, 228).

No manquen testimonis medievals en català. En la *Biblia rimada* (fi S. xiii) es troba *orcant* en el sentit de 'gegant (home vil de gran estatura)': «De Cham [exi] (=va descendre) un gran *orcant*, / Nemrot ac nom, hom fort vilant. / Aycest fo hom gran cassador / e volch de tots ésser senyor» (v. 625). La *Vulgata* en el passatge corresponent (*Gèn.*, 10, 8) diu només que Nemrod «erat robustus venator coram Domini», però<sup>45</sup> la *Historia Scholastica* de Petrus Comestor, que va servir de font immediata per al passatge citat de la *Biblia rimada* i per a molts d'altres (segons que va demostrar la Sra. Catherine Ukas en la seva tesi doctoral),<sup>5</sup> descriu Nemrod com a «gigas decem cubitorum». Hi ha a més el testimoni de l'esmentada forma *orquessa* del *Spill* amb el sentit de 'dona infernal o bruixa': «Ella no dexa / cercar metgesses, / velles *urqueses*, / emprenyadores, / --- / les adiuines / he potecaris» (v. 4728). El mateix mot figura també en un altre text valencià, *Colloqui de les Dames*: «Senyora! --- / Ara us dich que la conech, / La vil *orquessa*!» (v. 407). Notem que s'hi refereix a la mateixa dona com a «la vil dolent» (v. 385), «pich de corp» (v. 394), i «sutze, vil, negra caldera» (v. 398). És evident,<sup>60</sup>

que hom havia fet damunt *orc* derivats com *orcant* (potser amb l'analogia de *gegant*), un femení *orquessa* 'dona demoníaca', *orqueria* 'acte lleig, escandalós', que viu a Boí, *orquetat* id. a Sort (supra).

D'altra banda, *orc* 'lloc on, segons els pagans, anaven les ànimes després de la mort, infern' (*Dfa.*), és pres en data recent del llatí *orcus* id.; fou usat per Verdager (*Ail.* vi, 1867, 6b).

DERIV.: *Orcant*, ant. 'gegant, home vil de gran estatura' [fi S. xiii, supra]. *Orquessa* [S. xv] i *orqueria* 'acte lleig', supra; *orquejar* 'fer l'orc, fer ximpleries', localitzat per *AlcM* a la Ribera del Flamicell.

<sup>1</sup> El llatí *ORCUS* originàriament 'lloc on, segons la mitologia clàssica, anaven les ànimes després de la mort', és a dir 'infern', va venir a designar també 'el déu dels inferns' i personificà de vegades la Mort. Els escriptors cristians parlaven de l'*Orcus esuriens* 'infern famejant', el qual es va interpretar com a un ésser viu; a més, alguns escriptors clàssics equiparen *Orcus* a una divinitat, al Plutó grec, o a Caront (així Sant Isidor viii, xv), Lucreci l'equipara a la Mort, i un text vulgar com *Satyricon* en parlar d'un soldat «fortis tanquam *Orcus*» sembla emprat el mot en el sentit de 'gegant' (més aviat que *ogre* com tradueix Ernout lxii, 2), accepció que es dóna en alguns parlars romànics i sembla haver existit també en català antic (veg. infra); sobre tot això reportem-nos a l'article *huerco* del *DECH* (iv, 417b 18ss.). — <sup>2</sup> Mn. Navarro afegeix a més les acepcions de 'lloc o bauma o abim ferosos', però JCoromines (*DECH* iii, 417b40ss.) dubta de l'exactitud d'aquesta definició, car diu no haver sentit aquest significat en cap poble de Ribagorça. — <sup>3</sup> A Àreu va anotar aquesta frase: «una calavera és una cosa *orka*», i a Farrera «el *gayolá* és molt *ork*». — <sup>4</sup> Semblantment a Tor (1933) va sentir: «Aquest home és bastant *orkót*», que li van explicar com a 'ignorant, salvatge, tímid'. — <sup>5</sup> *The Biblia Rimada de Sevilla: A Critical Edition* (Universitat de Toronto 1981), p. 538.

ORCA, 'cetaci semblant al dofí, de grandària enorme', pres del llatí *orca* id., i 'barril, gerra' (sentit aquest darrer que ha continuat en cat. *dorca* 'gerra'),<sup>1</sup> mot per la seva banda pres del grec.<sup>2</sup> □ 1.<sup>a</sup> doc.: Lab. 1888 (en castellà, ja en 1624, en el naturalista Huerta).

En Espanya *orca* és conegut més aviat com a mot de naturalistes i mitòlegs, però la paraula llatina sembla haver deixat descendència per via popular aplicada al cetaci en qüestió o a espècies més petites mediterrànies. *Dag.* inclou *orga* com a cetaci i sinònim de *cap d'olla*, que és nom donat a dos cetacis, un de quatre metres de llarg (*AlcM*, s. v. *cap*); cf. it. *capidòglio*, *capidòglia*. El *Dag.* inclou a més *capdorga* 'cetaci'; *AlcM* dóna *òrguena* i *orga* a Tarr. i Val. com a nom de 'cetaci delfinid de l'espècie *Orcinus orca*', amb l'equivalent castellà de *marsopa*. Aquests noms devien ser antics, car *òrguena* apareix ja en el *Libre de la Mustaçafia* (de Castelló de la Plana), S. xiv.<sup>3</sup> Cal notar a més que la forma *orqueda* que figura com a nom d'un peix